

Voetje voor voetje

Op weg naar een
klimaatbestendig
Nederland

Resultaten van een onderzoek door Klimaatverbond Nederland naar klimaatadaptatie-activiteiten van haar gemeenteleden.

Voetje voor voetje

Op weg naar een klimaatbestendig Nederland

Resultaten van een onderzoek door Klimaatverbond Nederland naar klimaatadaptatie-activiteiten van haar gemeenteleden.

"Droge voeten houden" is de metafoor voor het grote klimaatadaptatieprogramma in Nederland – het Deltaprogramma dat in 2014 werd ingezet. Met een jaarlijkse investering van ongeveer een miljard euro hoopt Nederland zo de dreiging van de zeespiegelstijging en de gevolgen van extreme waterafvoer van de rivieren te lijf te gaan. Tientallen gemeenten, in samenwerking met de waterschappen en ondersteund door verschillende provincies, geven lokaal uitvoering aan delen van het plan. Maar er zijn ook andere klimaatrisico's dan alleen overstromingen. Zijn die in beeld? En wat doen de gemeenten die geen 'koploper' zijn aan klimaatadaptatie? En hoe kan Klimaatverbond Nederland (KVN) juist deze 'pelotongemeenten' ondersteunen bij de ontwikkeling van klimaatadaptatieplannen? Met deze vragen heeft KVN in het voorjaar van 2015 een groot onderzoek uitge-

voerd. De resultaten zijn open source. Voor KVN is dit een nulmeting en drijfveer om activiteiten te ontwikkelen die bijdragen aan een klimaatbestendig Nederland.

De Vereniging Klimaatverbond Nederland bestaat sinds 1992. Honderdvijftig gemeenten, alle provincies en een groeiend aantal waterschappen werken binnen KVN samen naar een klimaatneutraal en klimaatbestendig Nederland. Sinds de oprichting van KVN heeft de focus van de strategie en activiteiten gelegen op klimaatmitigatie: het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen die het klimaatprobleem veroorzaken. Omdat deze activiteiten nationaal en mondiaal echter te langzaam gaan blijven de gevolgen van klimaatverandering niet uit. Iedereen zal er mee te maken krijgen. Aanpassing aan deze gevolgen – klimaatadaptatie – is daarom noodzakelijk.

Context

Tot enkele jaren geleden waren de waarnemingen van klimaatverandering, met name de mondiale temperatuur en zeespiegelstijging, enkel belangrijke prikkels voor mitigatiemaatregelen. Adaptatie was 'not done' binnen de klimaatwereld omdat je daarmee aandacht gaf aan de verkeerde kant van het probleem en de suggestie zou kunnen wekken dat adaptatie zonder mitigatie kan. Bovendien waren (en zijn) er zoveel onzekerheden over hoe klimaatverandering zich met name lokaal zal manifesteren dat effectieve en efficiënte adaptatiemaatregelen moeilijk te nemen zouden zijn.

Inmiddels is de toon in Nederland veranderd. De afgelopen jaren is vooral middels het programma 'Kennis voor Klimaat' veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van klimaatverandering voor Nederland en wat daar tegen te doen zou zijn. De KNMI'14 klimaatsscenario's voor Nederland van eind mei 2014 werden gepresenteerd als een 'leidraad voor professionals in klimaatadaptatie'. In 2014 werd tevens het Delta-programma door het kabinet gepresenteerd en hebben tientallen gemeenten, kennisinstututen en koepelorganisaties, waaronder KVN, de intentie uitgesproken om met ruimtelijke adaptatie aan de slag te gaan. Het Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie ondersteunt pilotprogramma's en faciliteert kennisdeling.

Veel van de huidige kennis op klimaatadaptatiegebied is samengebracht in het kennisportaal www.ruimtelijkeadaptatie.nl. Hier zijn handvatten voor adaptatiebeleid samengebracht zoals onder andere een handboek stresstest voor gemeentes en een veelvoud aan hulpmiddelen om adaptatie verder uit te werken. Daarnaast is de overheid bezig een Natio-

nale Adaptatie Strategie (NAS) te ontwikkelen, welke in 2016 uitgebracht zal worden.

Tegelijkertijd nemen de zichtbare gevolgen van klimaatverandering toe. Hier en nu. Niet alleen in de statistieken waarin steeds nieuwe weerrecords worden gemeld, en niet alleen weg bij de smeltende gletsjers. Ook in Nederland hebben we de afgelopen tijd extreme regenbuien, een korte maar zeer hete hittegolf, zomerstormen en hagelbuien meegemaakt, terwijl de tekenplaag zich stilaan uitbreidt. Iedereen heeft met de gevolgen van klimaatverandering te maken. Daarmee is klimaatadaptatie een enorm werkveld aan het worden. Ondanks de toenemende aandacht voor adaptatie, wordt het gevoel van urgentie echter nog niet altijd even breed gedragen. Tevens vormen beperkte capaciteit en financiële middelen een belemmering voor het (verder) oppakken van klimaatadaptatie.

Klimaatverbond Nederland en adaptatie

Voor KVN zijn deze observaties aanleiding geweest om klimaatadaptatie op haar agenda te zetten. Eind 2014 werd een visiestuk geschreven, dat vooral uitging van de vraag hoe je de breedte en diversiteit van de klimaatrisico's in beeld krijgt en welke rol er is voor decentrale overheden om adaptatieplannen op gang te brengen. Omdat bij de oprichting van KVN adaptatie nog geen onderwerp binnen de vereniging was, is besloten om dit visie stuk voor te leggen aan de leden middels een telefonische consultatie. Daarnaast werd van de gelegenheid gebruik gemaakt om door te vragen over de stand van

zaken bij gemeenten: welke klimaatrisico's heeft men in beeld, worden er maatregelen getroffen in het kader van adaptatie en zo ja welke, waar loopt men nog tegen aan en welke ondersteuningsbehoeften zijn er? Niels Tjihuis, master student van de Universiteit Utrecht, heeft dit onderzoek uitgevoerd. Uiteindelijk hebben 85 van de 150 KVN lidgemeenten deelgenomen aan het onderzoek (figuur 1), wat vanwege de diepgang en schaal het eerste in zijn soort was in Nederland. De resultaten van het onderzoek zijn voor KVN een nulmeting, die 'open source' zal zijn.

Werkwijze

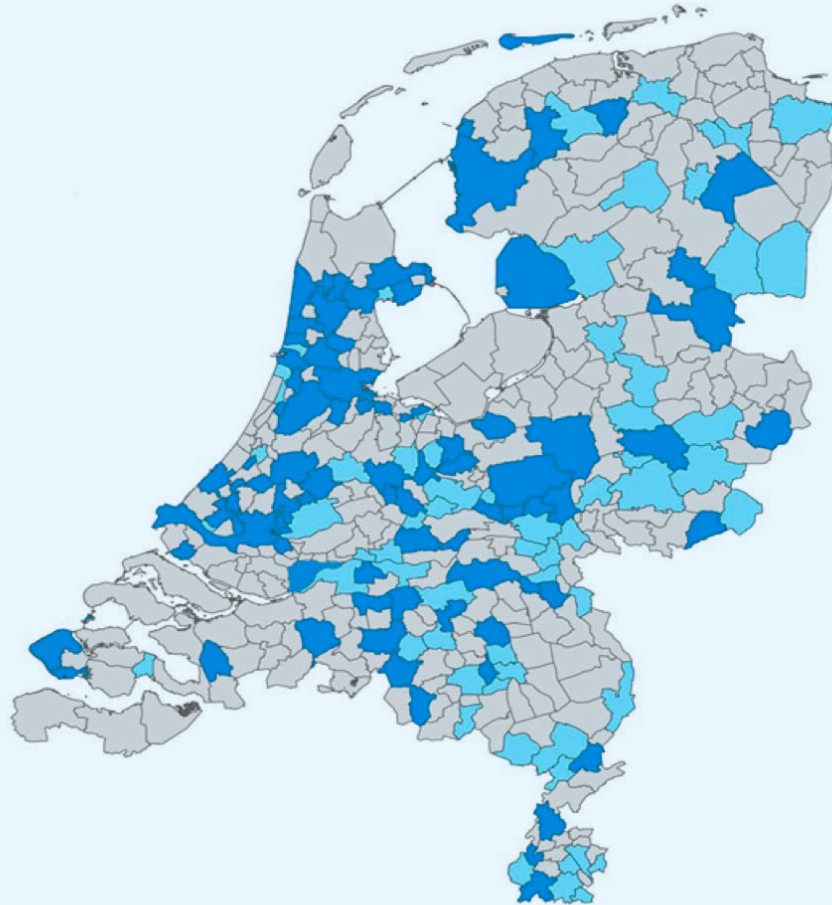
Alle gemeenteleden van KVN hebben in het voorjaar van 2015 een vragenlijst ontvangen met het verzoek om een telefonisch interview. Voor deze intensieve vorm is gekozen om zoveel mogelijk gedetailleerde informatie te verwerven. Vaak kreeg het proces het effect van 'actieonderzoek': ambtenaren gingen zelf in hun organisatie onderzoeken wie er met adaptatie bezig was, constateerden n.a.v. het interview dat ze bepaalde risico's niet in beeld hadden, of raadpleegden voor het eerst het kennisportaal ruimtelijke adaptatie.

"De consultatie helpt bij bewustwording. Hierdoor wordt het onderwerp adaptatie onder de aandacht gebracht en denk je er over na."

De interviews werden samengevat in een Excelsheet dat voor eventuele aanvullingen en akkoord zijn gecontroleerd door de geïnterviewden. De data in dit document wordt online beschikbaar gesteld.

Figuur 1. Deelnemende leden van Klimaatverbond Nederland

- Geconsulteerde KVN gemeenten
- Overige KVN gemeenten

Bevindingen

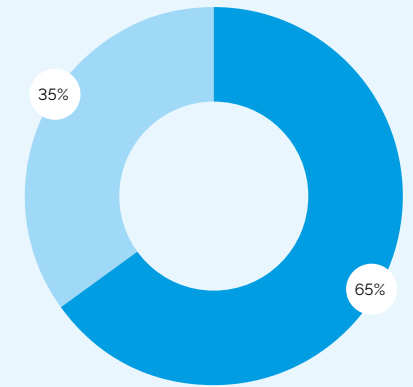
1. Ondersteuning visie KVN op klimaatadaptatie

Aanleiding voor de consultatie was om te vernemen wat onze leden vonden van ons visiestuk over klimaatadaptatie. De antwoorden waren een goede reality-check van de werkelijkheid waarin veel ambtenaren verkeren. Een derde van de geïnterviewden had namelijk geen tijd gehad om het te lezen. Van de mensen die dat wel hadden gedaan ondersteunde het overgrote deel de visie van KVN.

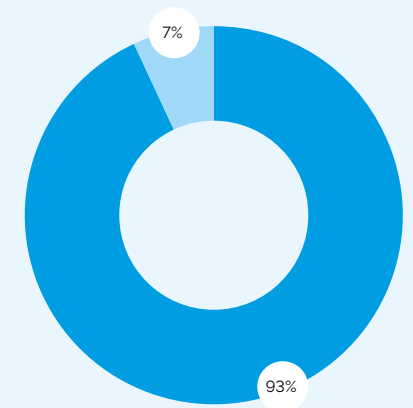
"Ik vind het erg goed dat de notitie de risico's van klimaatverandering centraal zet, dat is tot nu toe nog te veel onderbelicht geweest."

"De notitie is nog te algemeen van aard en te weinig gericht op lokaal niveau."

Figuur 2. Ondersteuning KVN visie op klimaatadaptatie

- Bekend met visie
- Niet mee bekend

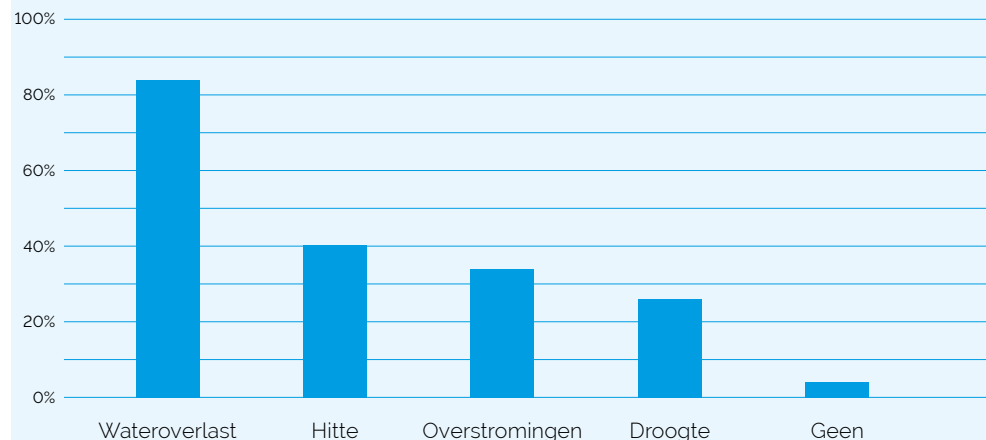
- Visie gesteund
- Visie niet gesteund

2. Zijn alle klimaatrisico's in beeld?

Er zijn veel klimaatrisico's, directe en indirecte. Op enkele daarvan, zoals wateroverlast, hitte, droogte en overstromingen, hebben we in de samenvatting van de interviews ingezoomd (zie figuur 3). Andere risico's zijn in gesprekken ook ter sprake gekomen, zoals bosbrandgevaar, tekenplagen, extreem weer bij evenementen, omzet verlies voor ondernemers

bij extreem weer en zware sneeuwbuien. Het is niet verrassend dat in Nederland watergerelateerde risico's 'top of mind' zijn (84%) en dat daar de meeste actie op wordt ondernomen. Verschillende geïnterviewden erkenden dat daardoor andere risico's ondergesneeuwd raken, zoals hitte (40%) en droogte (26%). Veelal worden de landelijke en groene omgeving van de gemeente als verklaring daarvoor gegeven.

Figuur 3. Erkende lokale risico's van klimaatverandering

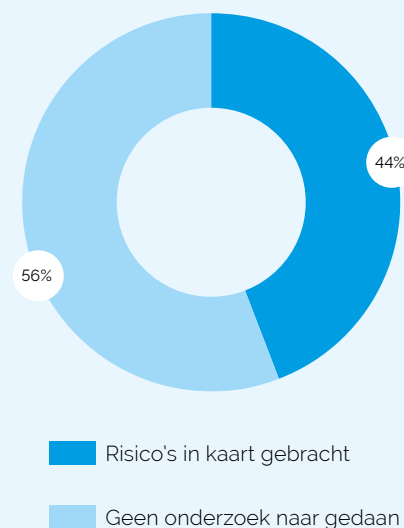

"Hitte en droogte spelen minder. Dat lijkt me urgenter in grootstedelijke gebieden."

3. Risico's inventariseren

De aanpak van klimaatrisico's begint doorgaans met het inventariseren van die risico's. Ruim de helft (56%) van de geconsulteerde gemeenten is daar nog niet aan begonnen. Onder de gemeenten die geïnvesteerd hebben in het in kaart brengen van risico's heeft de helft zicht gericht op een breed palet aan risico's. In totaal zijn door de gemeenten die de risico's geïnventariseerd hebben wateroverlast en overstromingen vrijwel altijd meegenomen. Risico's op hitte (69%) en droogte (49%) worden nog minder verkend.

Figuur 4. Risico's in kaart brengen

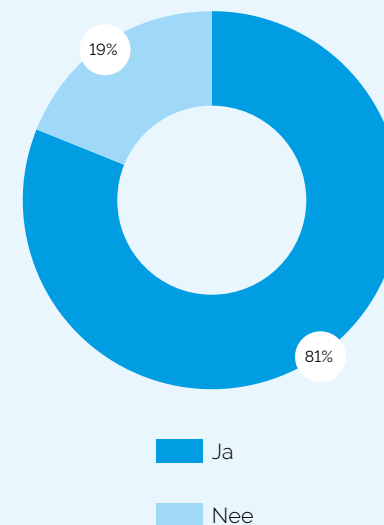

"We hebben middels een risicokaart inzicht gekregen in de risico's. Zo was er ook een hitte hot-spot wat ons enigszins verbaasde. We zouden het niet als grootste risico hebben ingeschat maar het is blijkaar toch nog wel een risico."

4. Maatregelen

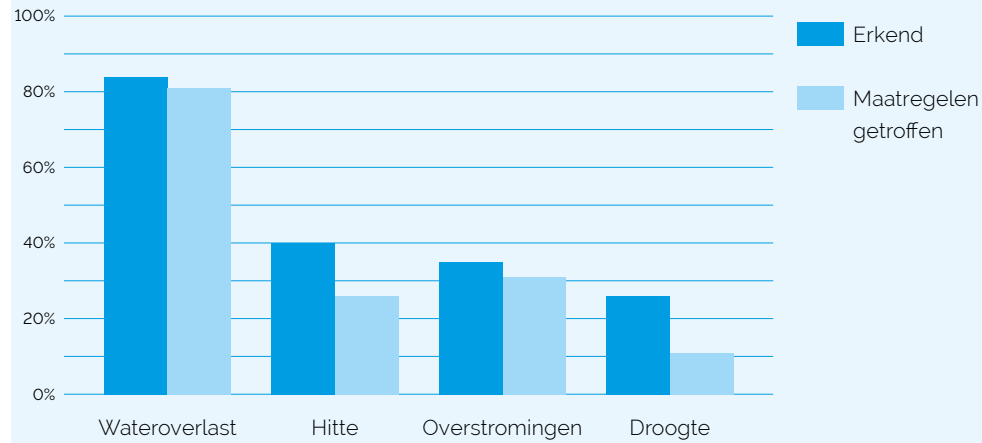
Een ruime meerderheid van de gemeenten uit de consultatie werkt in zekere mate aan klimaatadaptatie (81%). De gemeenten die niet aan adaptatie werken zien de risico's momenteel niet als urgent.

Figuur 5. Worden adaptatiemaatregelen getroffen?

Bij de gemeenten die wel aan adaptatie werken gaat wederom de voornaamste aandacht uit naar de waterproblematiek. Slechts 26% pakt concreet hiterisico's aan terwijl 11% zich richt op droogte. Deze risico's worden momenteel nog veel minder herkend in het kader van klimaatverandering.

Figuur 6. Verhouding risico's en maatregelen

Zelfs wanneer ze herkend worden, worden er relatief minder maatregelen genomen om deze risico's aan te pakken. Dit kan verklaard worden doordat gemeenten veelal minder ervaring hebben met oplossingen voor droogte- of hitte problematiek.

Verder is de mate van urgentie ook van invloed op het daadwerkelijk treffen van maatregelen voor erkende risico's.

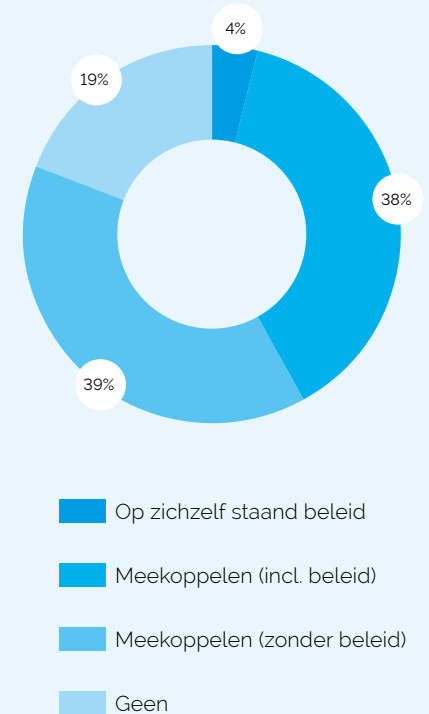
"Er gebeurt pas echt wat op adaptatievlak wanneer er calamiteiten plaats vinden. Bijvoorbeeld op het moment dat stortbuien ervoor zorgen dat de IT-infrastructuur niet meer veilig is."

"Klimaatadaptatie in de praktijk brengen is nog steeds een uitdaging (...) Zelfs als je hittestress in beeld hebt, hoe weet je dan wanneer het een probleem wordt en voor wie?"

5. Beleid

Adaptatie wordt veelal geïntegreerd in bestaande beleidsvelden, ook wel meekoppelen genoemd. De gemeenten die inzetten op meekoppelen, ontwikkelen in de helft van de gevallen ook een visie, strategie of beleid. Adaptatie vormt echter geen apart beleidsveld. De voornaamste redenen voor het meekoppelen is dat dit gezien wordt als efficiënter en goedkoper. Tevens hoeft de urgentie minder hoog te zijn om adaptatie succesvol te kunnen meekoppelen. Daardoor kan het de aanpak van adaptatie ook haalbaarder maken. Sommige geïnterviewden vertelden dat meekoppelen van adaptatiemaatregelen vaak aan het begin van het project of ontwikkeling van het programma de intentie is, maar dat het gaande het proces sneuvelt vanwege andere prioriteiten. Ook zijn er volgens hen nog veel projecten waarbij klimaatadaptatie niet wordt meegenomen in de ontwikkeling en uitvoering.

Figuur 7. Beleidsbenadering adaptatie

6. Kennisportaal ruimtelijke adaptatie

Een belangrijke bestaande kennistool voor informatie over klimaatrisico's en adaptatie is het kennisportaal ruimtelijke adaptatie. Als toets om te zien in hoeverre gemeenten aangehaakt zijn bij kennis over klimaat hebben we concreet gevraagd naar bekendheid met deze tool. De helft (51%) van de gemeenten was ten tijde van de consultatie bekend met het kennisportaal. Het portaal wordt het meest gebruikt voor de handreiking stresstest, ondersteuning bij het in kaart brengen van risico's, en ter inspiratie voor maatregelen (ervaringen van anderen). Binnen het kennisportaal worden drie hoofdlijnen van klimaatadaptatie gepresenteerd: weten, willen werken. De categorie 'weten' is de meest geraadpleegde, wat waarschijnlijk te maken heeft met de fase waarin veel gemeente zich bevinden. De kracht van het kennisportaal zit hem volgens velen in het bundelen van kennis en daarmee vergemakkelijken van het zoekproces.

"De meerwaarde van het kennisportaal is dat er een plek is waar relevante informatie en hulpmiddelen gebundeld en gedeeld worden. Ook het delen van ervaringen en voorbeelden is belangrijk."

"Het kennisportaal is erg nuttig voor het creëren van bewustwording. Dat maakt het een handig hulpmiddel voor de 'peloton-gemeenten'."

7. Nationale adaptatiestrategie

Volgens afspraak binnen de EU moeten alle EU-landen in 2017 een Nationale Adaptatie Strategie hebben. Nederland is voornemens deze in 2016 te presenteren. We hebben onze leden gevraagd of ze bekend zijn met de NAS.

60% van de gemeenten is niet bekend met de NAS. Van de 40% die wel bekend zijn met de NAS is het merendeel niet op de hoogte van de inhoud en vorm. Wel bestaat er onder gemeenten het gevoel dat het nuttig zou zijn om meer betrokkenheid van gemeenten te realiseren.

"Het lijkt me goed dat gemeenten meer betrokken zijn. Dat het niet alleen over gemeenten gaat maar ook met gemeenten besproken wordt."

"Het lijkt me wel nuttig dat er in de NAS wordt meegenomen wat er in de praktijk speelt en waar men nog tegenaanloopt. Het zou nuttig zijn om de resultaten van de consultatie als input voor de NAS te gebruiken."

8. Barrieres bij de ontwikkeling van klimaatadaptatieplannen

Gebrek aan urgentie wordt door 63% van de gemeenten uit de consultatie gezien als een barriere voor het werken aan adaptatie. Dat het gevoel van urgentie laag is komt doordat er nog geen of beperkte ervaring met calamiteiten is, of omdat er nog geen of weinig kennis is van lokale risico's. De aanleidingen om met adaptatie aan de slag te gaan zijn dus vaak nog beperkt. Dat er verder bestuurlijk of wettelijk geen druk op staat maakt dat er doorgaans andere prioriteiten gesteld worden, zoals bijvoorbeeld bij mitigatie (landelijke doelstellingen en het energieakkoord).

Een gebrek aan urgentie wordt door de helft van de gemeentes gezien als de grootste barriere voor klimaatadaptatie. Tweederde (61%) van de gemeenten noemt beperkte kennis van risico's (55%) en/of maatregelen (21%) een belangrijke barriere. Volgens een kwart van de gemeenten is dit de belangrijkste barriere. Beperkte kennis van adaptatie maakt het lastig om aan de slag te gaan. Door middel van meer onderbouwde inzichten in de risico's, kwetsbaarheden en kansen zou het makkelijker worden om bestuurlijke steun te krijgen, wat weer kan resulteren in grotere beschikbare capaciteit, omdat adaptatie meer prioriteit krijgt.

Daarnaast is er een capaciteitsprobleem waar ruim de helft (52%) van de gemeenten last van heeft. Er is geen tijd en geld beschikbaar om pro-actief te werken en adaptatie in de praktijk te brengen. Gemeenten die erin slagen om adaptatie op de agenda te zetten zonder dat er sprake is van calamiteiten, doen dit vaak door de kansen te benadrukken en maatregelen te treffen die ook op andere vlakken voordeel hebben.

9. Ondersteuningsbehoeften

79% van de gemeentes heeft ondersteuningsbehoeften om barrières bij de ontwikkeling van klimaatadaptatieplannen te overkomen, zoals:

• Kennis opdoen (54%)

“Wat betreft hitte is er behoefte aan een quickscan-achtig instrument, waar de gemeente zelf mee aan de slag kan i.p.v. dure adviseurs inhuren.”

• Bewustwording vergroten (24%)

“Er is behoefte aan meer landelijke campagnes en informatie en meer sturing zodat bewustwording rondom adaptatie toeneemt en het ook in de samenleving meer leeft.”

• Ervaringen uitwisselen met andere gemeenten (17%)

“De vraag is nu vooral “hoe geef je het vorm”. Dus hoe maak je het concreet in processen. Er zijn al heel veel handboeken en stapels met principes. De essentie zit hem nu meer in het maatwerk en het organiseren van een goed proces. Om hier meer inzicht in te verkrijgen is het belangrijk om van elkaars ervaringen te leren.”

• Burgers en bedrijven betrekken (17%)

“Het betrekken van de samenleving is ook nodig omdat we het als gemeente niet alleen kunnen.”

• Verantwoordelijkheden in kaart brengen (16%)

“We vinden het lastig vinden om verantwoordelijkheden aan te duiden. Doordat verantwoordelijkheden versnipperd zijn is het lastig om adaptatiebeleid op te zetten.”

Het Vervolg

Op het gebied van klimaatadaptatie gebeurt in Nederland (in vergelijking met andere EU-landen) betrekkelijk veel. Maar – zoals onze consultatie laat zien – veel ook niet. Er is voornamelijk aandacht voor waterveiligheid en wateroverlast. Een groot deel van de gemeenten zijn nog niet begonnen met overige klimaatrisico's in kaart te brengen, laat staan actieplannen te ontwikkelen om die risico's aan te pakken. Het gevoel voor urgentie en de benodigde capaciteit ontbreekt veelal nog. Daarnaast missen veel gemeenten ook nog de benodigde kennis om met adaptatie aan de slag te gaan.

KVN wil bijdragen aan de versterking van klimaatadaptatie in Nederland en ziet drie werkvelden voor zich:

1. We moeten 'de boer op': gevraagd en ongevraagd de risico's van klimaatverandering voor het voetlicht brengen. We willen partijen die met die risico's te maken krijgen – maar dat nog niet weten – betrekken bij de ontwikkeling van klimaatadaptatieplannen.
2. We richten ons in het bijzonder op de 'pelotongemeenten': we willen hun capaciteit om klimaatrisico's aan te pakken ondersteunen, versterken en uitbreiden. Daarbij willen we zoveel mogelijk aanhaken bij de kennis en ervaringen van koplopergemeenten, waterschappen, provincies en kennisinstututen.
3. We richten ons voornamelijk op risico's die minder in beeld zijn, zoals hitte (en gezondheid) en extreem weer.

Contactgegevens

Madeleen Helmer

Projectleider klimaatadaptatie

06 13558688

Madeleen.Helmer@klimaatverbond.nl

Niels Tijhuis

Projectmedewerker klimaatadaptatie

06 52786265

Niels.Tijhuis@klimaatverbond.nl

Klimaatverbond Nederland

Postbus 9

6800 AA Arnhem

026 845 08 26

projectbureau@klimaatverbond.nl

www.klimaatverbond.nl

